

KASBGA YO‘NALTIRISH SAMARADORLIGINI OSHIRISH JARAYONIDA O‘QUVCHILARNING MUSTAQIL QAROR QABUL QILISH KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH

Rajabova Noila Egamberganovna
Surxondaryo viloyati Oltinsoy
tumani 70-sonli maktab psixologi

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada kasbga yo‘naltirish samaradorligini oshirishda o‘quvchilarning mustaqil qaror qabul qilish kompetensiyasini rivojlantirishning psixologik-pedagogik jihatlari yoritilgan. Shuningdek, kasb tanlash jarayonida o‘quvchilarning shaxsiy qiziqishlari, qobiliyatlari va hayotiy maqsadlarini anglashlari hamda ongli ravishda kasbiy tanlovni amalga oshirishlariga ta’sir etuvchi omillar tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: kasbga yo‘naltirish, mustaqil qaror qabul qilish, kompetensiya, kasb tanlash, kasbiy o‘zlikni anglash, maktab psixologi, o‘quvchi shaxsi, kasbiy qiziqish, kasbiy layoqat, motivatsiya.

KIRISH

Zamonaviy ta’lim tizimining asosiy vazifalaridan biri yoshlarni mustaqil hayotga tayyorlash, ularda kasbiy o‘zini anglashni shakllantirish va mehnat bozorining zamonaviy talablariga mos ravishda kasb tanlash ko‘nikmalarini rivojlantirishdan iboratdir. Bugungi kunda kasblar sonining ortib borishi, yangi texnologiyalar asosida mutlaqo yangi faoliyat turlarining paydo bo‘lishi o‘quvchilardan ongli va mustaqil qaror qabul qilishni talab etmoqda. Kasb tanlash inson hayotidagi eng muhim qarorlardan biri bo‘lib, uning kelajakdagi muvaffaqiyati va shaxsiy rivojlanishiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Shu sababli kasbga yo‘naltirish jarayonida o‘quvchilarning mustaqil qaror qabul qilish kompetensiyasini shakllantirish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

Mustaqil qaror qabul qilish kompetensiyasi shaxsning muayyan vaziyatni tahlil qilish, mavjud imkoniyatlarni baholash, maqsadlarni aniqlash va oqibatlarini hisobga olgan holda eng maqbul tanlovni amalga oshirish qobiliyatidir. Ushbu kompetensiya o‘quvchilarga nafaqat kasb tanlashda, balki hayotning turli jabhalarida ham muvaffaqiyatli faoliyat yuritish imkonini beradi.

Kasb tanlash jarayonida mustaqil qaror qabul qilish kompetensiyasi quyidagi tarkibiy qismlardan iborat:

- o‘zini anglash va baholash;
- kasblar haqida ma’lumot to‘plash;

- muqobil variantlarni tahlil qilish;
- tanlov oqibatlarini oldindan baholash;
- mustaqil xulosa chiqarish;
- qabul qilingan qaror uchun mas'uliyatni his etish.

Mazkur sifatlarning shakllanishi o'quvchining kasbiy yetukligi va kelajakdagi muvaffaqiyatiga xizmat qiladi. Kasb tanlashda mustaqil qaror qabul qilishning ahamiyati:

Kasb tanlash jarayonida mustaqillikning yetishmasligi ko'pincha noto'g'ri tanlovga olib keladi. Ba'zi hollarda o'quvchilar ota-onalarining, qarindoshlarining yoki tengdoshlarining ta'siri ostida kasb tanlaydilar. Natijada tanlangan kasb shaxsning qiziqishlari va imkoniyatlariga mos kelmay qolishi mumkin. Mustaqil qaror qabul qilish esa o'quvchining o'z qiziqishlari, qobiliyatlari va maqsadlariga tayangan holda kasb tanlashiga imkon beradi. Bu esa kelajakda kasbiy qoniqish, motivatsiya va mehnat unumdorligining yuqori bo'lishiga yordam beradi.

Maktab psixologining vazifalari:

Kasbga yo'naltirish jarayonida maktab amaliyotchi psixologi muhim o'rin egallaydi. Psixolog o'quvchilarning individual xususiyatlarini o'rganib, ularga kasbiy o'zlikni anglashda yordam beradi.

Psixologning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

- kasbiy qiziqish va moyilliklarni aniqlash;
- qobiliyat va layoqatlarni diagnostika qilish;
- kasb tanlash bo'yicha individual maslahatlar berish;
- mustaqil qaror qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantirish;
- kasbiy rejalashtirish bo'yicha treninglar tashkil etish;
- ota-onalar bilan hamkorlik qilish.

Psixologik treninglar va interaktiv mashg'ulotlar o'quvchilarning tanqidiy fikrlashini rivojlantirib, ularda mas'uliyatli qaror qabul qilish malakalarini shakllantiradi. Mustaqil qaror qabul qilish kompetensiyasini rivojlantirish usullari:

O'quvchilarda mustaqil qaror qabul qilish kompetensiyasini rivojlantirish uchun quyidagi usullardan foydalanish mumkin:

Kasbiy diagnostika:

Psixologik testlar va so'rovnomalar yordamida o'quvchilarning qiziqishlari, qobiliyatlari va kasbiy moyilliklari aniqlanadi. Natijalar o'quvchiga o'z imkoniyatlarini chuqurroq anglashga yordam beradi.

Trening va seminarlar

Qaror qabul qilish, muammolarni hal etish va maqsad qo'yish bo'yicha treninglar o'quvchilarning mustaqil fikrlash ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Kasbiy uchrashuvlar

Turli soha mutaxassislari bilan uchrashuvlar tashkil etish orqali o'quvchilar kasblarning mazmuni va talablarini chuqurroq tushunadilar.

Keys-stadi va amaliy vaziyatlar

Hayotiy vaziyatlarni tahlil qilish asosida o'quvchilar turli variantlarni baholash va eng maqbul qarorlarni qabul qilishni o'rganadilar.

Individual maslahatlar

Har bir o'quvchining qiziqishi va imkoniyatlaridan kelib chiqib berilgan tavsiyalar kasb tanlashda mustaqillikni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Ota-onalar bilan hamkorlik

Kasbga yo'naltirish ishlarida ota-onalarning ishtiroki katta ahamiyatga ega. Ota-onalar farzandining qiziqish va qobiliyatlarini qo'llab-quvvatlashi, unga o'z tanlovini mustaqil amalga oshirish imkoniyatini berishi lozim.

Psixolog va pedagoglar ota-onalarga kasb tanlashda bosim o'tkazish emas, balki yo'l-yo'riq ko'rsatish muhimligini tushuntirishlari zarur. Bu esa o'quvchilarning o'ziga bo'lgan ishonchini mustahkamlaydi. Kasbga yo'naltirish samaradorligini oshirish jarayonida o'quvchilarning mustaqil qaror qabul qilish kompetensiyasini rivojlantirish muhim o'rin tutadi. Mustaqil qaror qabul qilish o'quvchining axborotni tahlil qilish, muqobil variantlarni solishtirish va ongli tanlov qilish qobiliyatini ifodalaydi. Ushbu kompetensiya o'quvchilarning kelajakdagi hayotiy faoliyatida muhim ahamiyat kasb etadi.

Umumiy o'rta ta'lim maktablarida kasbga yo'naltirish samaradorligini oshirish ta'lim sifatini oshirishga xizmat qiluvchi tizimli jarayon sifatida qaraladi. Kasb tanlashga ongli tayyorlangan o'quvchi ta'lim jarayonida faolroq bo'ladi va o'zlashtirish darajasi ortadi. Natijada ta'lim tizimining umumiy samaradorligi oshadi. Kasbga yo'naltirish samaradorligini oshirish jamiyat ehtiyojlariga mos kadrlar tayyorlashga zamin yaratadi. O'quvchilarning qiziqishlari va mehnat bozori talablarini uyg'unlashtirish orqali raqobatbardosh va mas'uliyatli shaxslar shakllanadi. Ushbu jarayon jamiyatning barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi.

Kasbga yo'naltirish samaradorligini oshirishda monitoring va tahlil tizimini joriy etish muhim pedagogik mexanizm hisoblanadi. Monitoring orqali o'quvchilarning kasbiy qiziqishlari, tanlovdagi o'zgarishlar va yo'naltirish ishlari natijalari muntazam ravishda o'rganiladi. Ushbu jarayon kasbga yo'naltirish ishlarining qaysi bosqichlari samarali, qaysilari takomillashtirishni talab etishini aniqlash imkonini beradi. Tahlil natijalari asosida pedagogik yondashuvlar qayta ko'rib chiqiladi.

Kasbga yo'naltirish samaradorligini oshirishda kasbiy yo'naltirish dasturlarining moslashuvchanligi muhim ahamiyatga ega. Har bir maktabning hududiy sharoiti, o'quvchilarning ijtimoiy muhiti va imkoniyatlari turlicha bo'lgani sababli kasbga yo'naltirish dasturlari qat'iy qolipda emas, balki moslashuvchan tarzda amalga

oshirilishi lozim. Moslashuvchanlik o'quvchilarning real ehtiyojlariga mos pedagogik yechimlarni ishlab chiqishga imkon yaratadi. O'quvchilarni kasbga yo'naltirish samaradorligini oshirishda motivatsion muhitni shakllantirish muhim omil hisoblanadi. Maktabda kasbiy o'sishga undovchi ijobiy muhit mavjud bo'lsa, o'quvchilar kasb tanlash jarayoniga faolroq jalb etiladi. Motivatsion muhit o'quvchilarda o'z kelajagi uchun mas'uliyat hissini kuchaytiradi va kasbiy rejalashtirishga ongli yondashuvni shakllantiradi.

Kasbga yo'naltirish jarayonida o'quvchilarning shaxsiy tashabbuslarini qo'llab-quvvatlash samaradorlikni oshiruvchi muhim jihat hisoblanadi. O'quvchining o'zi qiziqqan soha bo'yicha izlanish olib borishi, ma'lumot to'plashi va savollar berishi kasbiy o'zini anglash jarayonini jadallashtiradi. Pedagog tomonidan bunday tashabbuslarning rag'batlantirilishi o'quvchilarning faolligini oshiradi. Kasbga yo'naltirish samaradorligini oshirishda kasbiy tanlovni rejalashtirish ko'nikmalarini rivojlantirish alohida e'tiborni talab etadi. O'quvchilar kasb tanlashni bir martalik qaror emas, balki bosqichma-bosqich amalga oshiriladigan jarayon sifatida anglab yetishi lozim. Rejalashtirish ko'nikmalari o'quvchiga qisqa va uzoq muddatli maqsadlarni belgilash imkonini beradi. O'quvchilarni kasbga yo'naltirish jarayonida pedagogik hamrohlik modelini qo'llash samaradorlikni oshiradi. Ushbu modelda o'qituvchi o'quvchini majburlovchi emas, balki yo'l ko'rsatuvchi va qo'llab-quvvatlovchi sifatida faoliyat yuritadi. Pedagogik hamrohlik o'quvchining mustaqil tanlov qilishiga yordam beradi va ishonchli muhitni shakllantiradi.

Kasbga yo'naltirish samaradorligini oshirishda o'quvchilarning reflektiv faoliyatini rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Refleksiya orqali o'quvchi o'z qiziqishlari, muvaffaqiyatlari va qiyinchiliklarini tahlil qiladi. Ushbu jarayon o'quvchining o'zini anglash darajasini oshiradi va kasbiy tanlovni yanada asosli qiladi. Kasbga yo'naltirish jarayonida kasbiy axborotning ishonchliligi va aniqligi ta'minlanishi lozim. Noto'g'ri yoki yuzaki axborot o'quvchilarda kasblar haqidagi noto'g'ri tasavvurlarni shakllantirishi mumkin. Shu sababli kasbiy axborot pedagogik jihatdan tekshirilgan va tushunarli shaklda yetkazilishi zarur. O'quvchilarni kasbga yo'naltirish samaradorligini oshirishda o'quvchilarning ijtimoiy tajribasini kengaytirish muhim rol o'ynaydi. Turli tadbirlar, ijtimoiy loyihalar va jamoat ishlarida ishtirok etish o'quvchilarga o'zini turli rollarda sinab ko'rish imkonini beradi. Ijtimoiy tajriba kasbiy qiziqishlarning shakllanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Kasbga yo'naltirish samaradorligini oshirishda ta'lim muassasasida yagona yondashuvni ta'minlash zarur hisoblanadi. Agar kasbga yo'naltirish ishlari alohida tadbirlar bilan cheklanib qolsa, u kutilgan natijani bermaydi. Yagona yondashuv barcha pedagoglarning bu jarayonda faol ishtirokini ta'minlaydi va tizimlilikni kuchaytiradi.

Psixologik xizmat bilan hamkorlikda stressga chidamlilik va kasbiy moslashuv ko'nikmalarini rivojlantirish muhim yo'nalish hisoblanadi. Kasb tanlash jarayoni

ko‘plab o‘quvchilar uchun psixologik bosim bilan kechishi mumkin. Psixologlar tomonidan olib boriladigan mashg‘ulotlar o‘quvchilarning hissiy barqarorligini oshiradi va ularni kelajakdagi kasbiy muhitga moslashishga tayyorlaydi. Maktab va texnikumlar hamkorligida kasbiy sinov darslarini tashkil etish samarali usul hisoblanadi. Bunday darslar orqali o‘quvchilar tanlangan kasbga oid oddiy amaliy vazifalarni bajarib ko‘radi. Kasbiy sinov darslari o‘quvchilarning o‘z qiziqishlari va real imkoniyatlarini solishtirishiga yordam beradi hamda noto‘g‘ri tanlovlarning oldini oladi.

Mahalla yettiligi bilan hamkorlikda ijtimoiy xavf guruhiga mansub o‘quvchilar bilan individual ishlash muhim ahamiyatga ega. Ushbu toifadagi o‘quvchilar uchun kasbga yo‘naltirish nafaqat ta’limiy, balki ijtimoiy qo‘llab-quvvatlovchi ahamiyatga ham ega. Mahalla vakillari orqali o‘quvchilarning oilaviy va ijtimoiy sharoitlari hisobga olinib, mos kasbiy yo‘nalishlar tavsiya etiladi. Kasbga yo‘naltirishda ishlab chiqarish amaliyotiga qisqa muddatli kuzatuvlarni joriy etish samaradorlikni oshiradi. O‘quvchilar ish jarayonini bevosita kuzatish orqali kasbning kundalik faoliyati, mas’uliyati va talablarini anglab yetadi. Kuzatuvlar o‘quvchilarning kasblarga nisbatan romantik yoki noto‘g‘ri tasavvurlarini bartaraf etadi. Hamkorlik asosida olib boriladigan kasbga yo‘naltirish jarayonida kasbiy rollarni tushuntirish muhim metodik vazifa hisoblanadi. O‘quvchilar kasb doirasida bajariladigan vazifalar, mas’uliyat darajasi va jamoaviy munosabatlarni oldindan bilib oladi. Bu bilimlar o‘quvchilarning kelajakdagi kasbiy moslashuvini yengillashtiradi. O‘quvchilarni kasbga yo‘naltirishda axborot-maslahat markazlarini tashkil etish hamkorlikni mustahkamlovchi omil hisoblanadi. Bunday markazlar orqali o‘quvchilar va ota-onalar kasblar, ta’lim muassasalari va mehnat bozori haqida tizimli ma’lumot oladi. Axborot-maslahat markazlari kasbga yo‘naltirish jarayonining ochiqligi va shaffofligini ta’minlaydi.

Hamkorlik jarayonida o‘quvchilarning kasbiy ijtimoiylashuvini qo‘llab-quvvatlash muhim ahamiyat kasb etadi. O‘quvchi turli ijtimoiy guruhlar va professional jamoalar bilan muloqotga kirishish orqali kasbiy muhitga moslashishni o‘rganadi. Ushbu jarayon o‘quvchining kasbiy madaniyatini boyitadi. Psixologik xizmat, maktab, texnikumlar, mahalla yettiligi va ishlab chiqarish o‘rtasidagi hamkorlikda uzluksiz aloqa va teskari bog‘lanish mexanizmlarini yo‘lga qo‘yish zarur hisoblanadi. Teskari bog‘lanish orqali olib borilgan ishlarning natijalari

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, kasbga yo‘naltirish samaradorligini oshirishda o‘quvchilarning mustaqil qaror qabul qilish kompetensiyasini rivojlantirish muhim ahamiyatga ega. Ushbu kompetensiya o‘quvchilarning o‘z qiziqishlari, qobiliyatlari va maqsadlarini anglab, kelajak kasbini ongli ravishda tanlashiga yordam beradi. Maktab psixologi, pedagoglar va ota-onalarning hamkorligi asosida tashkil etilgan kasbga

yo‘naltirish ishlari yoshlarning muvaffaqiyatli kasbiy shakllanishiga va jamiyat taraqqiyotiga munosib hissa qo‘shishiga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. G‘oziyev E.G‘. Umumiy psixologiya. – Toshkent: O‘qituvchi, 2018.
2. Nishonova Z.T. Yosh davrlari psixologiyasi. – Toshkent, 2019.
3. Davletshin M.G. Pedagogik psixologiya. – Toshkent, 2020.
4. Karimova V.M. Kasb psixologiyasi. – Toshkent, 2019.
5. Klimov E.A. Psixologiya professionalnogo samoopredeleniya. – Moskva, 2018.
6. Shoumarov G‘.B. Psixologik xizmat asoslari. – Toshkent, 2018.
7. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2020.